

بسمه تعالی

تحوالات نظام آموزشی در پرتو جهانی شدن

مولفان:

حسن اسلامیان

ندا سلیمانی رودبند

مرضیه رحمانی

انتشارات ارسطو

(چاپ و نشر ایران)

۱۳۹۶

سرشناسه: اسلامیان، حسن، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور: تحولات نظام آموزشی در پرتو جهانی شدن / مولفین مولف
حسن اسلامیان، ندا سلیمانی رودبند، مرضیه رحمانی.
مشخصات نشر: مشهد: ارسطو، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری: ۲۴۸ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۲-۱۵۷-۰
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: جهانی شدن
موضوع: Globalization
موضوع: آموزش و پرورش و جهانی شدن
موضوع: Education and globalization
شناسه افزوده: سلیمانی رودبند، ندا، ۱۳۵۴ -
شناسه افزوده: رحمانی، مرضیه، ۱۳۶۷ -
رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ت۳ ۱۵۴۵الف/JZ۱۳۱۸
رده بندی دیویی: ۱۷/۳۲۷
شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۱۳۰۲۷

نام کتاب: تحولات نظام آموزشی در پرتو جهانی شدن
مولفان: حسن اسلامیان - ندا سلیمانی رودبند - مرضیه رحمانی
ناشر: ارسطو (چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای و تنظیم: پروانه مهاجر
طراح جلد: اسماء سعادت مئش
تیراژ: ۱۰۰۰
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۶
چاپ: مدیران
قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۳۲-۱۵۷-۰
تلفن های مرکز پخش: ۳۵۰۹۶۱۴۵ - ۳۵۰۹۶۱۴۶ - ۰۵۱
www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

چاپ و نشر ایران

تقدیم به سرزمین مقدس، ایران عزیز

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	پیشگفتار .....
۱۵	فصل اول: نگاهی به پدیده جهانی شدن .....
۱۷	مقدمه .....
۱۹	پیشینه تاریخی جهانی شدن .....
۲۲	مفهوم «جهانی شدن» .....
۲۵	تعاریف ارائه شده از صاحب نظران در خصوص پدیده جهانی شدن .....
۳۵	۱) چند وجهی بودن پدیده .....
۳۶	۲) راهیابی مفهوم به عرصه‌های سیاسی، امنیتی .....
۳۶	۳) نوپا بودن نظریه پردازی و پژوهش .....
۳۶	۴) تعاریف و مفهوم بندی‌های متنوع .....
۳۸	جهانی شدن یا جهانی سازی؟! .....
۴۰	طبقه بندی دیدگاه‌های مطرح شده در ارتباط با پدیده جهانی شدن .....

جهانی شدن به عنوان عامل پیدایش مشابهت و همگرایی در میان ملتها و کشورهای مختلف	۴۰
جهانی شدن به عنوان یک طرح یا نقشه برنامه ریزی شده برای سلطه بر جهان	۴۴
جهانی شدن به عنوان پدیده‌ای که هم بسترساز توسعه هست و هم آسیب زا	۴۹
نظریه‌های مکاتب مختلف در ارتباط با پدیده جهانی شدن	۵۱
نظریه رئالیستی	۵۱
نظریه ایده آلیستی	۵۲
نگرش لیبرالیستی	۵۳
لیبرال‌های بازار آزاد	۵۳
نهادگرایان	۵۴
نگرش مارکسیستی	۵۵
نئوگراشی‌ها	۵۵
ساختارگرایان تاریخی	۵۶
نظریه رفتارگرایی	۵۶
نظریه فرارفتارگرایی	۵۷
پست مدرنیسم	۵۸
رویکردهای مواجهه با پدیده جهانی شدن	۶۰
رویکرد اول) تسلیم در برابر امواج جهانی شدن	۶۰
رویکرد دوم) پشت کردن به موضوع (پاک کردن صورت مساله)	۶۰
رویکرد سوم) جهت گیری عاقلانه و حکیمانه	۶۱

۶۲	..... ابعاد پدیده جهانی شدن
۶۳	..... بعد اقتصادی
۶۹	..... بعد سیاسی
۷۴	..... بعد فرهنگی
۷۹	..... بعد اجتماعی
۸۰	..... بعد فنی و تکنولوژیک
۸۵	..... فصل دوم: جهانی شدن و نظام آموزش و پرورش
۸۷	..... مقدمه
۹۴	..... ضرورت جهانی شدن نظام آموزش و پرورش
۹۹	..... نظریه دانش جهانی چيونگ چنگ
۱۰۵	..... دیدگاه‌های موافقان و مخالفان جهانی شدن در آموزش و پرورش
۱۰۵	..... دیدگاه موافقین جهانی شدن در آموزش و پرورش
۱۰۶	..... دیدگاه مخالفین جهانی شدن در آموزش و پرورش
۱۰۷	..... رویکردهای مواجهه با پدیده جهانی شدن برای توسعه آموزشی
۱۰۷	..... الف) واکنش منفعلانه و تسلیم پذیرانه:
۱۰۷	..... ب) واکنش ستیزه جویانه:
۱۰۸	..... ج) واکنش کنش گرایانه و رهایی بخش:
۱۰۸	..... تاثیرات عمده پدیده جهانی شدن بر نظام آموزش و پرورش
۱۱۲	..... تغییرات در اهداف آموزش و پرورش

۱۱۳	تمرکززدایی و انعطاف در مدیریت	.....
۱۱۷	کاربرد فناوری‌های نوین در نظام آموزش و پرورش	.....
۱۲۰	شکافت حلقه‌های بسته دانش:	.....
۱۲۰	مشارکت کارکنان	.....
۱۲۲	تحولات برنامه‌های درسی	.....
۱۲۳	اهداف:	.....
۱۲۴	محتوا:	.....
۱۲۵	روش:	.....
۱۲۶	ارزشیابی:	.....
۱۲۶	تحول در فرایند یاددهی-یادگیری	.....
۱۲۷	استفاده از آموزش و یادگیری الکترونیک در فرایند یاددهی-یادگیری:	.....
۱۲۸	آموزش شهروندی جهانی	.....
۱۳۳	فصل سوم: جهانی شدن و بین‌المللی شدن آموزش عالی	.....
۱۳۵	مقدمه	.....
۱۳۷	الزامات جهانی شدن آموزش عالی	.....
۱۳۷	- محیط پویا و پیچیده:	.....
۱۳۸	- رسالت آموزش عالی:	.....
۱۳۸	- اداره و ساختار آموزش عالی:	.....
۱۳۸	- استقلال دانشگاهی:	.....

- ۱۳۸ ..... - فناوری آموزشی: .....
- ۱۳۹ ..... - توسعه دسترسی: .....
- ۱۳۹ ..... - برنامه درسی: .....
- ۱۳۹ ..... - هیئت علمی و دانشجویان: .....
- ۱۴۰ ..... سیر تحولات نظام آموزش عالی در مسیر جهانی شدن .....
- ۱۴۰ ..... - دوره رنسانس و عصر روشنگری - از قرن چهاردهم تا قرن هجدهم: .....
- ۱۴۱ ..... - عصر صنعتی - از اواخر قرن هجدهم تا ربع آخر قرن بیستم: .....
- ۱۴۲ ..... - عصر اطلاعات و دانش - دوره معاصر: .....
- ۱۴۷ ..... تاثیرات جهانی شدن بر ابعاد مختلف نظام آموزش عالی .....
- ۱۴۸ ..... تغییر ساختار آموزشی دانشگاه از استاد محوری به دانشجو محوری .....
- ۱۴۹ ..... پاسخگو بودن سیستم آموزشی: .....
- ۱۵۰ ..... استقلال دانشگاهی: .....
- ۱۵۱ ..... تحول در فرایند یاددهی - یادگیری .....
- ۱۵۴ ..... بین المللی شدن نظام آموزش عالی .....
- ۱۵۶ ..... مفهوم بین المللی شدن آموزش عالی: .....
- ۱۵۹ ..... تفاوت جهانی شدن و بین المللی شدن آموزش عالی: .....
- ۱۶۱ ..... الزامات بین المللی شدن آموزش عالی .....
- ۱۶۸ ..... اهداف نظام های آموزش عالی از همکاری های علمی و بین المللی .....
- ۱۷۰ ..... اهداف سیاسی: .....

اهداف اقتصادی:	۱۷۰
اهداف اجتماعی	۱۷۰
اهداف تحصیلی - دانشگاهی	۱۷۱
ابعاد و محورهای همکاری‌های بین‌المللی در دانشگاه‌ها	۱۷۲
بین‌المللی شدن برنامه‌های درسی آموزش عالی	۱۷۶
الف) سیاسی:	۱۷۸
ب) اقتصادی:	۱۷۹
ج) علمی و آکادمی:	۱۷۹
د) اجتماعی - فرهنگی:	۱۸۰
انواع رویکردهای آموزش عالی بین‌المللی:	۱۸۰
رویکرد فعالیت:	۱۸۱
رویکرد صلاحیت یا شایستگی:	۱۸۱
رویکرد ارزشی - روحیه‌ای (انسانی):	۱۸۲
رویکرد فرایندی:	۱۸۲
بین‌المللی شدن آموزش عالی و رشد کیفیت دانشگاه‌ها	۱۸۳
آثار و نتایج بین‌المللی شدن آموزش عالی	۱۸۵
فصل چهارم: چالش‌ها و راهکارها	۱۹۱
مقدمه	۱۹۳
تک فرهنگی شدن و تضعیف فرهنگ‌های بومی:	۱۹۶

تهدید روندهای مربوط به تربیت دینی:	۱۹۷
کاهش ارزش زمان گذشته و افزایش ارزش زمان حال	۱۹۸
عدم همراهی ذهنیات با عینیات	۱۹۹
آموزش زبان خارجی	۱۹۹
چند فرهنگی بودن	۲۰۲
کاربرد فناوری‌های نوین	۲۰۳
تمرکز زدایی در نظام آموزشی	۲۰۷
بین‌المللی شدن دانشگاه‌ها	۲۰۹
رهبری آموزشی در نظام تعلیم و تربیت	۲۱۳
تدوین فرایندهای کنترل کیفیت و تعیین استانداردهای آموزشی	۲۱۵
تأمین مالی برنامه‌های جاری و توسعه دانشگاه‌ها	۲۱۵
عدالت آموزشی و توزیع فرصت‌های ارتقاء	۲۱۶
مدیریت تحولات اجتماعی در کنار تحولات علمی و فناوری	۲۱۷
ارتباط مناسب بین آموزش عالی و نظام پرداختها	۲۱۷
دانشگاه‌ها و چالش بیکاری	۲۱۸
راهکارهای‌های متناسب با ابعاد اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و علمی	۲۲۱
بعد اقتصادی	۲۲۱
بعد فرهنگی	۲۲۲
بعد سیاسی	۲۲۳

صفحه	عنوان
۲۲۵	بعد علمی .....
۲۲۵	دیگر راهکارها .....
۲۲۹	منابع و ماخذ .....

پیشگفتار

پدیده جهانی شدن از پرمجاده ترین مسایل روز جهان به شمار می‌رود؛ پدیده ای که با کاهش دادن مرزهای جغرافیایی جوامع، بر تمامی ابعاد زندگی فردی و اجتماعی تأثیر گذاشته و در تصمیم گیری‌ها و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی انسانها، نقش تعیین کننده ای داشته است. جهانی شدن منافع مردم و جوامع را بیش از پیش بهم تنیده کرده و علاوه بر کالاها و خدمات، اندیشه‌ها و دانش بشری را نیز گسترده‌تر از گذشته مبادله می‌کند. در فرآیند جهانی شدن، بسیاری از مؤلفه‌های زندگی بشر با تحولی عمیق روبه رو شده‌اند. برخی از این تحولات در عرصه سیاسی و اقتصادی ظاهر شده و برخی دیگر در گستره فرهنگی و اجتماعی ظهور نموده‌اند. از طرفی، توسعه روزافزون فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، شرایط نوینی در جهان ایجاد کرده که با تکیه بر آن، میزان کنترل و هدایت جریان‌های مختلف سیاسی در کنار روابط تعاملی و بین المللی میان کشورها، دستخوش تغییرات گسترده‌ای شده است. در چنین وضعیتی، زندگی در فضای جامعه نوین با در نظر گرفتن شرایط خاص و پیشرفت‌های علمی و فناورانه، تصویر دیگری از جهان ارائه داده است.

با نظر به اهمیت و جایگاه پدیده جهانی شدن و تحولات حاصل از آن، امروزه بحث جهانی شدن در ادبیات علمی جایگاه ویژه ای را به خود اختصاص داده است و برای جوامع در حال توسعه از جمله کشورمان، علاوه بر فراهم نمودن فرصت‌های متعدد، منجر به بروز چالش‌هایی نیز شده است. این شرایط به ویژه برای نظام تعلیم و تربیت و آموزش عالی، مسائل جدیدی از قبیل تغییرات سریع، بازسازی برنامه‌ها، انتقال انبوه دانش‌های قدیم و جدید، مسائل مرتبط با مدیریت و سازمان دهی، از بین رفتن مرزهای جغرافیایی، در دسترس بودن اطلاعات و ساختار شکنی را به وجود آورده است.

در راستای مواجهه مطلوب با تحولات حاصل از پدیده جهانی شدن در نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی و اتخاذ رویکرد مناسب در این زمینه، لازم است ابتدا درک و فهم جامعی از مختصات، گستره تحولات و پیامدهای پدیده جهانی شدن حاصل شود، سپس آثار و نشانه‌های این پدیده در حوزه تعلیم و تربیت (نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی) مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و با شناخت دقیق فرصت‌ها و چالش‌های حاصل از تحولات پدیده جهانی شدن در نظام تعلیم و تربیت، راهکارهای مطلوب و متناسب با رسالت‌ها و ماموریت‌های نظام آموزشی در

عصر جهانی شدن ارائه شود تا توسط دست اندرکاران نظام آموزشی در عرصه نظر و عمل به کار گرفته شوند.

با نظر با آنچه تشریح گردید، اثر حاضر با همت بنده و همکارانم تحت عنوان «تحولات نظام آموزشی در پرتو جهانی شدن» در چهار فصل به شرح ذیل تالیف گردید:

فصل اول: نگاهی به پدیده جهانی شدن

فصل دوم: پدیده جهانی شدن و نظام آموزش و پرورش

فصل سوم: جهانی شدن و بین المللی شدن نظام آموزش عالی

فصل چهارم: چالش‌ها و راهکارها

امید است اثر حاضر که با توجه به نیازهای کنونی علاقه مندان و دست اندرکاران نظام تعلیم و تربیت در جهت شناخت بهتر تاثیرات پدیده جهانی شدن در ابعاد مختلف نظام آموزشی، تدوین و تالیف گردیده است، بتواند خدمت کوچکی به جامعه بزرگ تعلیم و تربیت کشورمان باشد.

از آنجا که دانسته‌های بشری مرز نمی‌شناسند و دانش نگارندگان این اثر نیز بی تناسب با فرموده حکیم عمر خیام نیست که؛

هرگز دل من ز علم، محروم نشد   کم ماند ز اسرار که معلوم نشد
هفتاد و دو سال فکر کردم شب و روز   معلوم شد که هیچ، معلوم نشد

لذا از خوانندگان و مخاطبان عزیز تقاضا داریم با ارائه انتقادات، دیدگاه‌ها و پیشنهادهای ارزشمند خود، ما را در جهت رفع نقایص احتمالی این اثر، یاری نمایند^۱.

حسن اسلامیان؛ دانشجوی دکترای علوم تربیتی و مدرس دانشگاه

۱. علاقه مندان می‌توانند انتقادات، دیدگاه‌ها و پیشنهادهای خود را به نشانی الکترونیکی eslamian.1362@yahoo.com ارسال نمایند.

فصل اول:

نگاهی به پدیده جهانی شدن

مقدمه

روند تحولات در قرن بیستم در دهه ۱۹۷۰ میلادی وارد مرحله جدیدی شد و در اواسط دهه ۱۹۸۰ تقریباً در همه زمینه‌ها تاثیرات خود را نشان داد. در دهه ۱۹۸۰ برای اشاره به این دگرگونی‌ها مفاهیمی چون جامعه صنعتی و پست مدرن به کار می‌رفت، اما در دهه ۱۹۹۰ میلادی، اصطلاح جهانی شدن^۱ رایج شد و به مفهوم مسلط در دوران معاصر تبدیل شد، به طوری که امروزه همه چیز با رجوع به این مفهوم مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. جهانی شدن عمده ترین میراثی است که قرن بیست و یکم از آخرین دستاوردهای علوم اجتماعی در آخرین دهه قرن بیستم به ودیعه گرفته است (رابرتسون و اینی^۲، ۱۹۹۲). رونالد رابرتسون^۳ نویسنده مشهور کتاب جهانی شدن معتقد است؛ مفهوم جهانی شدن تا اوایل دهه ۱۹۸۰ به صورت جدی مورد توجه نبود، ولی به تدریج در صدر موضوعات تحقیقاتی جهان قرار گرفت. به اعتقاد وی، اهمیت این موضوع به حدی است که مقالات و تحقیقات فراوانی با عنوان global انجام شد و بیش از یازده هزار جلد کتاب در سال‌های اخیر درباره جهانی شدن تالیف گردید (فاضلی، ۱۳۸۳).

-
1. Globalization
  2. Robertson, Inny
  3. Rabertson

جهانی شدن، مرزها و هویت‌ها را کمرنگ‌تر می‌کند، به مردم، کالاها، اطلاعات، عادت‌ها، هنجارها و نهادها توجه می‌کند و به مرزها اجازه جا به جایی می‌دهد. از آنجا که نمی‌توان مرزهای نفوذناپذیری در مقابل اشاعه‌اندیشه‌ها و کالاها ایجاد کرد، بنابر این جهانی شدن در بلند مدت به هر حال استیلا خواهد یافت، پوشش‌های مرزگشای جهانی شدن دقیقاً به این دلیل بارزتر می‌شود که طی دهه‌های گذشته گسترش فراوان امکانات، منافع و بازارها زمینه بالقوه رواج عالم‌گیر آنها را فراهم ساخته است. انقلاب کشاورزی و بعد از آن دگرگونی‌های عصر صنعتی و فرا صنعتی در شمار منابع اصلی تقویت‌کننده فرایند جهانی شدن هستند.

پدیده جهانی شدن و تحولات حاصل از آن، ماهیت، روابط و شکل زندگی افراد، ملت‌ها و حتی دولت‌ها را در معرض تغییر و تحولات جدی جدیدی قرار داده، به گونه‌ای که در تمامی شئون زندگی بشر رسوخ کرده است تا جایی که نمود ملموس آنرا هر روزه در زندگی روزمره خود در سطح انفرادی و جمعی و جامعه می‌توانیم مشاهده نماییم. این تغییر تحول روابط بین انسانها را پیچیده‌تر نموده است و با توجه به اینکه تولیدات و محصولات این تغییر شگفت‌انگیز بسیار وسیع است اما روابط و سیر حیات انسانی را آسان نکرده است. زیرا این تغییرات با خود هنجارها و نرم‌های جدید را همراه و منجر به بروز رفتارهایی خاص شده است.

در فصل اول این کتاب، برای درک و شناخت بهتر پدیده جهانی شدن، لازم است تا به بررسی مهمترین موارد مرتبط با این پدیده بپردازیم. بر همین اساس در فصل اول این کتاب، مباحثی نظیر پیشینه تاریخی جهانی شدن، مفهوم جهانی شدن، تعاریف ارائه شده از صاحب نظران در خصوص پدیده جهانی شدن، جهانی شدن یا جهانی‌سازی، طبقه‌بندی دیدگاه‌های مطرح شده در ارتباط با پدیده جهانی شدن، رویکردهای مواجهه با پدیده جهانی شدن، نظریه‌های مکاتب مختلف در ارتباط با پدیده جهانی شدن و ابعاد مختلف پدیده جهانی شدن، تشریح می‌شوند.

پیشینه تاریخی جهانی شدن

برای بررسی قدمت و پیشینه فرایند «جهانی» شدن باید به سوابق تاریخی مفاهیم مختلفی که برای توصیف و تبیین آن به کار رفته، توجه نمائیم که در این میان واژه «جهانی» جایگاهی برجسته دارد. ریشه تاریخی جهانی شدن را می‌توان به گذشته تاریخی بشر و به گذشته‌های دور مربوط دانست و به زعم اندیشمندان، واژه «جهانی» "global" بیش از چهارصد سال قدمت دارد. این واژه معمولاً در مورد نیروها، عوامل، رویدادها و فرایندهای مؤثر در مورد نیروها، عوامل، رویدادها و فرایندهای مؤثر در ارتباط، همبستگی و همگونی جهانی به کار رفته است.

اصطلاحاتی نظیر "globalize"، "globalization" و "globalizing" از حدود سال‌های ۱۹۶۰ رواج عام یافت. در همین رابطه، فرهنگ «وبستر» یکی از نخستین فرهنگ‌های معتبری است که برای اولین بار در سال ۱۹۶۱ تعاریفی را برای واژه‌های "globalism" و "globalization" ارائه کرده است. در طول دهه ۱۹۷۰ با گسترده شدن فرایند جهانی شدن به واسطه پیشرفت‌های حیرت آور در حوزه فن آوری‌های ارتباطی، این واژه بیشتر از قبل اهمیت یافت و جواز ورود به رشته‌های مختلف را کسب کرد و در واسط دهه ۱۹۸۰ به بعد، اعتبار علمی کسب نموده است (زیادی، ۱۳۸۳). در نیمه دوم دهه هشتاد این واژه به عرصه جامعه‌شناسی هم راه یافت تا زمینه تدوین نظریه پردازی جامعه‌شناختی مستقل درباره فرایند جهانی شدن و جنبه‌های اجتماعی آن فراهم شود، به طوری که مفهوم جهانی شدن در کانون اغلب بحث‌های سیاسی اقتصادی و جامعه‌شناختی قرار گرفت. همچنین از دهه ۱۹۹۰ واژه جهانی شدن در حوزه‌های متعدد دیگر و در گستره‌های وسیع‌تری به عنوان موضوع روز مطرح گردید (واترز، ۱۳۷۹).

عموماً فرایند جهانی شدن را به سه دوره تقسیم می‌کنند:

۱. از قرن شانزدهم تا پایان جنگ دوم جهانی در سال ۱۹۴۵، با مشخصات افزایش جمعیت اروپا، اختراعات گسترده، انقلاب صنعتی، تجاوز نظامی و رواج کارگری؛

۲. از سال ۱۹۴۵ تا فروپاشی بلوک شرق در سال ۱۹۸۹ که دوران شکل‌گیری سازمانهای بین‌المللی بوده؛

۳. از سال ۱۹۸۹ تاکنون، پیروزی غرب در جنگ سرد و تثبیت نظام تک‌قطبی آمریکا (تامپلسون، ۱۳۸۱).

در مورد بررسی سابقه و پیشینه جهانی‌شدن مطالب مختلفی از سوی صاحب‌نظران، بیان شده است. برخی از نظریه‌پردازان که برای این مفهوم سابقه‌ای دیرینه می‌جویند، مبدأ آن را در تمدن‌های باستان جستجو می‌کنند. از دیدگاه ایشان جهانی‌شدن در واقع با شکل‌گیری چنین تمدن‌هایی آغاز شد؛ چراکه آن تمدن‌ها به اقتضای منطق و ساختار درونی خود، تمدن‌هایی گسترش‌طلب بودند.

از دیدگاه نومارکسیست‌هایی مانند آندره گوندر فرانک^۱ و ایمانوئل والرشتین^۲ (۱۹۳۰)، فرایند جهانی‌شدن هنگامی آغاز شده که نطفه نظام جهانی بسته شده است و این تاریخ ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح بر می‌گردد که از مصر باستان و تمدن سومر آغاز می‌شود. در واقع آنان از پنج هزار سال تاریخ نظام جهانی و به تبع آن پنج هزار سال تاریخ فرایند جهانی‌شدن سخن می‌گویند. نویسندگانی مانند "اریک ولف"^۳ و «ویلیکینسن»^۴ به این دسته تعلق دارند (گل محمدی، ۱۳۸۶).

دسته دیگری از نظریه‌پردازان، شکل‌گیری و نقطه آغاز فرایند جهانی‌شدن را بسیار کوتاه‌تر از نظریه‌پردازان نام برده می‌دانند. شماری از این نظریه‌پردازان اعتقاد دارند که با شکل‌گیری تجدد، فرایند جهانی‌شدن نیز آغاز شد. مثلاً گیدنز فرایند جهانی‌شدن را چیزی جز گسترش تجدد نمی‌داند. مارکس^۵ (۱۸۸۳) و انگلس^۶ (۱۹۸۵) هم درک تاریخ

1. Frank

2. valershtin

3. wolf

4. vilcincen

5. Karl Heinrich Marx

6. Friedrich Engels

جهانی شدن و آغاز این فرایند را مستلزم درک و شناخت تاریخ سرمایه داری می‌دانند. چون از دیدگاه آنان نظام سرمایه داری همواره دست‌اندرکار یکپارچه سازی اقتصادی و فرهنگی جهانی بوده است. پس با توجه به این دیدگاه جهانی شدن را باید همزاد سرمایه داری دانست. در این ارتباط، آنچه محرز است جهانی شدن با توسعه جهانی بازارهای اقتصادی همراه بوده است (گیدنز^۱، ۱۹۹۰)، و توسعه بازارهای اقتصادی نتیجه فعالیت گسترده شرکتهای چند ملیتی بوده که نقش محوری را در فرآیند جهانی شدن ایفا نموده‌اند (اسکلایر^۲، ۱۹۹۴).

برخی نویسندگان و صاحب نظران نیز نخستین نشانه‌های فرایند جهانی شدن را در تمدن اسلام و شرق باستان، شناسایی می‌کنند. شماری از دیگر اندیشمندان، شکل‌گیری و نقطه آغاز جهانی شدن را بسیار کوتاه‌تر دانسته و اعتقاد دارند که جهانی شدن پس از تحولاتی که بر اثر انقلاب صنعتی در اروپا به وجود آمد، شروع شد. انقلاب صنعتی سبب افزایش ثروت‌ها تسریع در سیستم تجاری، تأسیس شرکت‌ها و تشکیل سرمایه‌داری صنعتی و پایه‌گذاری علم جدید و اقتصاد جدید شد و جمعیت بشری، به واسطه فن‌آوری و بهبود شرایط زیستی توسعه یافت. این امور، مقتضیاتی را برای جهانی شدن فراهم آورد (باکاک، ۱۳۸۶).

در این زمینه رولاند رابرتسون^۳ (۱۹۹۲) جهانی شدن را هم‌زمان با آغاز دوه مدرنیته و ظهور سرمایه‌داری می‌داند؛ که از ۱۴۰۰ میلادی (مقارن رنسانس) تا امروز، مراحل تاریخی متعددی را طی کرده است. آخرین مرحله آن از سال ۱۹۶۹ آغاز شده و به دلیل رشد سریع رسانه‌های گروهی، ارتباطات و مسائل زیست‌محیطی جهانی، بسیار سرعت گرفته است.

---

1. Giddens

2. sklair

3. Roland Robertson

با این همه، بحث جهانی شدن در دنیای غرب، بعد از دهه‌ی ۷۰ میلادی به گفتمان مسلط در محافل علمی و آکادمیک تبدیل شد؛ البته زمزمه‌های اولیه آن از حدود دهه‌ی ۱۹۶۰ آغاز شده و مک‌لوهان^۱ (۱۹۸۰) تبدیل جهان به دهکده‌ای کوچک را در آن دهه پیش‌بینی کرده بود، همان طور که اصطلاح جامعه فراصنعتی دانیل بل^۲ (۱۹۱۹) نیز انعکاسی از تحولات بزرگ عصر جهانی شدن است.

برخی از شواهد تاریخی، اولین نویسندگان و اندیشمندانی که در این زمینه سخن گفته‌اند را شامل گابریل تارد^۳ (۱۹۰۴) در فرانسه و فردیناند تونیس^۴ (۱۹۳۶) در آلمان در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم میلادی می‌دانند. آنها معتقد بودند که سرانجام دولت‌های ملی بر اثر رسانه‌هایی نظیر مطبوعات بزرگ به یک دولت جهانی مبدل خواهند شد (واترز^۵، ۲۰۰۰).

لازم به ذکر است گرایش به جهانی شدن و جهانی سازی در ادیان الهی همچون اسلام بسیار قبل از مطرح شدن این امر در جهان کنونی مطرح بوده و ادیان بزرگ الهی هر کدام در پی جهانی سازی بوده‌اند و اسلام نیز امروزه داعیه جهانی شدن دارد (شولت یان آر، ۱۳۸۶).

مفهوم «جهانی شدن»

جهانی شدن به عنوانی واژه‌ای رایج در دهه ۱۹۹۰ میلادی؛ یکی از مناقشه آمیزترین موضوعات در علوم اجتماعی است که هرچند در مورد آن بحث‌های زیادی صورت گرفته است، ولی هنوز تعریفی جامع و فراگیر - که در بردارنده کلیه جوانب این پدیده باشد - ارائه نشده است و همچنان پیرامون تعریف آن مشاجرات و ابهامات فراوانی مشاهده

1. Herbert Marshall McLuhan

2. Daniel Bell

3. Jean-Gabriel De Tarde

4. Ferdinand Tonnise

5. Waters

می‌شود. در آثار گوناگون و پرشمار مربوط به فرهنگ، اقتصاد و سیاست در جهان معاصر، تعریف‌های متفاوت و گاهی متضاد از این فرایند عرضه می‌شود و نشانه‌های امیدوارکننده چندانی از دست یابی به اجماعی نسبی بر سر مفهوم بندی و تعریف آن به چشم نمی‌خورد. پژوهش‌ها و مطالعات متعدد نشان می‌دهد اتفاق نظری بین دانشمندان، در مورد تعریف دقیق جهانی‌شدن یا تأثیرات آن بر زندگی و رفتار ما وجود ندارد؛ زیرا این پدیده به حد نهایی تکامل خود نرسیده و همچنان دستخوش تغییر و تحول است و هر روز وجه تازه‌ای از ابعاد آن نمایان می‌شود.

در فرهنگ "هایپر دیکشنری"^۱، جهانی شدن، به منزله رشد در مقیاس جهانی تعریف شده است (رجائی، ۱۳۸۰). همچنین در علم معانی بیان جهانی شدن فرایند کوتاه کردن فاصله‌ها، تغییر در تجارب زمانی و ارائه امور با ماهیت جهانی است؛ به عبارت دیگر هر گونه رویداد فنی، روانشناختی، اجتماعی، اقتصادی یا سیاسی که گستردگی منافع و روبه‌ها را ورای قلمروهای جا افتاده تقویت نماید، هم منشأ و هم مبین فرایندهای جهانی شدن است (صادقی، ۱۳۷۸). با این ملاحظات می‌توان جهانی شدن را از واژه‌هایی چون یکپارچگی جهانی، عمومیت، غربی‌سازی و محلی کردن، متمایز دانست.

از دیدگاه زبانشناختی مفهوم «جهانی‌شدن» واژه‌ای است معادل Globalization است که بار معنایی ویژه‌ای را در چارچوب اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی دارد. هر چند در متون متنوع علمی از این واژه با احتیاط سخن رفته و آن را مغایر با جامعه جهانی، نظام جهانی، بین‌المللی‌شدن، و جهان‌گرایی دانسته‌اند، ولی توصیف مشابهی از این واژه در بین عالمان رشته‌های مختلف علوم انسانی موجود است که به فرآیند و جریان آزاد تفکر و سرمایه مرتبط می‌شود.

در ظاهر امر، جهانی شدن یعنی ره سپردن تمامی جوامع به سوی جهانی وحدت یافته که در آن همه چیز در سطح جهانی مطرح و نگریسته می‌شود. اما در واقع، جهانی شدن به معنای آزادی مطلق کسب و کار، برداشته شدن تمامی موانع برای جریان یافتن سهل

و آسان سرمایه و نفوذ آن در تمامی عرصه‌ها و حرکت روان اطلاعات، امور مالی، خدمات و بالاخره تداخل فرهنگ‌ها آن هم به سوی یکسان‌شدگی و یکدستی است که تمامی این امور در مقیاسی جهانی رخ می‌دهد (عطاران، ۱۳۸۳).

در یک معنا، جهانی شدن عبارت است از: فرایند افزایش «وابستگی متقابل» میان جوامع مختلف در مقیاس جهانی. گروهی به مفهوم عام یعنی در هم ادغام شدن بازارهای جهانی در زمینه‌های تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم و جا به جایی و انتقال سرمایه، نیروی کار و فرهنگ در چهار چوب سرمایه‌داری و آزادی بازار و نهایتاً سر فرود آوردن جهان در برابر قدرت‌های جهانی بازار که منجر به شکافته شدن مرزهای ملی و کاسته شدن حاکمیت دولت خواهد شد، معتقد هستند. عنصر اصلی و اساسی در این پدیده شرکت‌های چند ملیتی هستند. جهانی شدن شامل تراکم دنیا به عنوان یک کل و از طرف دیگر افزایش سریع در اجماع و پایه‌گذاری فرهنگ جهانی تلقی می‌شود. به طوری که همگون‌سازی به عنوان یکی از ویژگی‌های جهانی شدن میلیون‌ها فرصت شغلی ایجاد کرده و باعث شده است که حدود دو تریلیون دلار سرمایه از کشورهای ثروتمند از طریق سهام، سرمایه‌گذاری در اوراق قرضه و وام‌های تجاری به کشورهای فقیر و در حال توسعه منتقل می‌شود (احمدی علی آبادی، ۱۳۸۲).

برخی نویسندگان جهانی شدن را "مرحله‌ای از سرمایه‌داری" و یا "مدرنیته اخیر" خوانده‌اند و برخی دیگر جهانی شدن را معادل غربی‌سازی، نوین‌سازی یا جهانی‌سازی به ویژه در شکل آمریکایی آن دانسته‌اند (به کیش، ۱۳۸۰).

بنابراین همانطور که اشاره گردید؛ تعاریف و تعبیر متفاوتی از پدیده جهانی شدن عنوان گردیده است. بر همین اساس برای فهم جامع، متنوع و متکثر از پدیده جهانی شدن، لازم است تا تاملی بر تعاریف و مفاهیم ارائه شده از پدیده جهانی شدن توسط صاحب نظران و محققان، داشته باشیم.

تعاریف ارائه شده از صاحب نظران در خصوص پدیده جهانی شدن

در تشریح مفهوم پدیده جهانی شدن، تعاریف متعددی توسط صاحب نظران ارائه شده است؛ ذیلاً به برخی از این تعاریف اشاره می‌کنیم.

در تعریف مادی از واژه جهانی شدن «ادوارد آنی نات^۱» (۲۰۰۳) از کارمندان ارشد «صندوق بین‌المللی پول» می‌گوید: «جهانی شدن به فرآیندی اطلاق می‌شود که طی آن جریان آزاد اندیشه، انسان، کالا، خدمات و سرمایه در دنیا میسر می‌شود».

رابرت کوهن در مقاله خود با عنوان «جهانی شدن، تازه‌ها و دیرینه‌ها» جهانی شدن را به این صورت تعریف می‌کند: جهانشمولی به وضعیت و شرایط جهانی گفته می‌شود که شبکه‌هایی از وابستگی متقابل، در مسافت‌های چند قاره‌ای را در بر می‌گیرد و ارتباط بین این شبکه‌ها به واسطه جریان‌ها و تاثیرهای سرمایه و کالا، اطلاعات و عقاید مردم و نیروهای نظامی صورت می‌گیرد. وابستگی متقابل به وضعیتی اشاره دارد که به وسیله اثرات متقابل میان کشورها و بازیگران در کشورهای مختلف توصیه می‌شود. بنابراین جهانشمولی نوعی وابستگی متقابل است اما با دو ویژگی مخصوص: اول: جهانشمولی به شبکه‌ای از ارتباطات اشاره دارد نه یک ارتباط واحد. دوم: برای اینکه شبکه‌ای از ارتباطات، جهانی تلقی شود، این شبکه باید فاصله‌های چند قاره‌ای را در برگیرد، نه اینکه صرفاً شامل شبکه‌ای از ارتباطات منطقه‌ای باشد (سجادی، ۱۳۸۲).

کیلی (۱۹۹۸)، مفاهیم و برداشت‌های جهانی شدن را شامل موارد ذیل می‌داند:

- جهانی شدن بر رشد مبادلات و وابستگی متقابل جهانی تاکید می‌کند.
- جهانی شدن به عنوان آزاد شدن و لیبرالیسم که در اینجا بر جنبه برطرف کردن محدودیت‌های تحمیل شده از جانب حکومت در راه ایجاد اقتصاد جهانی باز و بدون مرز تاکید دارد.